

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ

М.В.Гронська, здобувач

Миколаївський державний гуманітарний університет

ім.П.Могили комплексу Києво-Могилянська академія

Нинішній етап переходу до нової форми економічних відносин, які базуються на ринкових принципах ведення господарства, обумовив необхідність кардинальних змін в фінансово-кредитній системі, яка відіграє ключову роль в забезпеченні суспільного виробництва. Оскільки банківська система створена раніше інших секторів економіки, то саме банки грають вирішальну роль в створенні оптимального середовища для мобілізації і вільного переливу капіталів, накопичення коштів для структурної перебудови економіки, приватизації і розвитку підприємництва. Кредитні відносини в ринкових умовах є тим життєво необхідним для усіх суб'єктів господарювання.

В економічній літературі питання вдосконалення кредитної політики та кредитних відносин в АПК широко обговорюється особливо в періодичних виданнях. Проблематика кредитування розглядається в статті професора Київського університету ім. Тараса Шевченка, доктора економічних наук О.Заруби "Вдосконалення кредитної політики комерційних банків"[6]. Питання вдосконалення кредитної політики розглядається в посібнику О.Заруби "Фінансовий менеджмент у банках". Широке коло проблем АПК охоплено в посібнику в питаннях та відповідях П.Т.Саблука "Реформування та розвиток агропромислового комплексу", що був виданий Інститутом аграрної економіки УААН в 1999 році [7].

Так сталося, що з переходом до нових формацій, у найгіршому та незахищеному стані опинилося сільське господарство. Аграрний сектор, маючи чи не найбільші потенційні можливості серед інших галузей народного господарства України стати лідером економічних реформ, потужним і конкурентоспроможним постачальни-

ком продукції не тільки на вітчизняному, а й на світових ринках, практично останнім вступив у ринкову економіку. У цій галузі виробляється 96-98% продовольчої продукції, яка споживається населенням; 50-55% сировини для промисловості, а його частка у національному доході становить близько 30%; а от ціни на його продукцію в середньому за 1990-2002 роки зросли у 4 рази менше, ніж на промислові товари, які споживаються цією галуззю. За вказаний період внаслідок порушення еквівалентності товарообміну між сільським господарством та галузями, що його обслуговують, сільськогосподарські підприємства втратили 57 млрд. грн. [4,1]. Загальновідомим є той факт, що сільське виробництво, як і будь яка інша виробнича діяльність, потребує чітко налагодженого кредитування. Зараз точиться багато дискусій навколо питання: чи варто робити землю товаром? Відповідаючи на це питання, можна привести багато аргументів за і проти. Але зрозуміле одне — без можливості надання селянам землі в заставу в українське село ніколи не підуть великі гроші — справжні інвестиції. Проблема кредитування саме сільського господарства викликає суперечки між різними політичними силами. При цьому представники органів державної влади і банківських структур нерідко звертаються до закордонного досвіду, не враховуючи власного. Яким же є цей власний досвід епохи вільного підприємництва (1861-1918), що багато в чому нагадує, нинішній етап розвитку народного господарства?

До 1918 року в Україні проблеми сільськогосподарського кредиту взагалі не існувало, бо приватна власність, крім усього іншого, створює умови швидкого розвитку так званого іпотечного кредиту. Фактично відразу ж після селянської реформи 1861 року Уряд підготував до публікації Положення про громадські банки (1862 р.) [2]. Перша, не тільки в Україні, але і в Російській імперії, установа, що здійснювала іпотечне кредитування, була відкрита у 1864 році — Товариство поземельного кредиту для Херсонської губернії (з 1871 року — Херсонський земський банк). Основний капітал в 100 тис крб. склала надана Урядом позичка. Крім повернення кожні півроку рівними частинами одер-

жаної позички, клієнт зобов'язувався вносити 6% річних при максимальному терміні, і 7,25% — при мінімальному терміні. Найменший відсоток при максимальному строці позички платили клієнти Полтавського Земельного банку, серед засновників якого був відомий свого часу економіст Іван Вернадський, який складав 0,125% річних. Проте ці нетипові для банківської системи умови не витримали випробувань часом, про що свідчить протокол загальних зборів акціонерів цього банку від 2 лютого 1886 року. Відповідна постанова констатувала таке: “Видавати позики під заставу земельного майна строком на 56 років при 6% річних”. У результаті, параграф 34 статуту банку був відповідно доповнений і уточнений. Максимальний строк був обмежений періодом в 61,8 року. В цьому випадку вже платили 6% річних, тобто стільки ж, як і в переважній більшості аналогічних банків.

Досить помітну роль у мобілізації дрібної земельної власності відіграв, як зазначалося, Селянський банк, який протягом 1883 -1915 років видав селянам України 113692 позички. Це дозволило за його допомогою купити 4038914 десятин землі. Беручи до уваги загальну площу ріллі — 21 млн. десятин, це становило близько п'ятої частини. Основну частину кредитів було надано індивідуальним землевласникам (81,7%). Друге місце за кількістю позичок посідали товариства, що утворювались для купівлі єдиним масивом поміщицьких земель (17,6%). Сільські громади використали лише 0,7% позичок, за допомогою яких було куплено 437123 десятин — що становило 13,8% усієї площі [5].

Головною метою нинішнього АПК повинно стати формування конкурентоспроможного виробництва. Ця мета буде залишатися нездійсненою доти, доки значні грошові кошти банківської системи України не будуть спрямовані в аграрний сектор економіки. Українському селу не піднятися на ноги без масового кредитування з боку комерційних банків. Причому, якщо для інших галузей таке твердження може піддаватися сумніву, то для сільськогосподарського виробництва воно має принципове значення, оскільки без належного кредитного забезпечення ця галузь, як товаровиробник,

існувати не може. Ніхто не наслідиться стверджувати, що банки охоче надають кредити селу. Цьому є об'єктивні причини:

1. Більшість сільськогосподарських підприємств некредитоспроможні. А саме платоспроможність є матеріально-предметною гарантією повернення кредиту, а не, скажімо, види на врожай чи привабливий бізнес-план.
2. Сільськогосподарське виробництво носить сезонний характер та практично повністю залежить від природних умов. Все це збільшує ризик при кредитуванні.
3. Часто сільгоспвиробнику нічого запропонувати банку в заставу під кредит, адже будівлі, комплексне технологічне обладнання, автотранспортні засоби — старі і не ліквідні, а земля не може слугувати об'єктом застави. Якщо питома вага кредитів у джерела формування оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах протягом 1980-1990 років становила 35-40%, то в наступні роки вона скоротилася, відповідно, у 1991р — до 11,8%; у 1993 — до 6,7%; а у 2000 р становила вже менше 1%. У зв'язку з переліченими вище проблемами банки видають кредити під заставу майбутнього врожаю. Це є дуже ризикованим, враховуючи хоча б той факт, що Миколаївська область належить до зони ризикованого землеробства.
4. Більшість підприємств області є збитковими, тому вони не можуть подати до банку відповідну фінансову звітність.
5. Не на всіх сільськогосподарських підприємствах працюють фахівці з високим рівнем економічної освіти, тому підприємство не в змозі надати банку добре складений та прорахований бізнес-план чи інвестиційний проект. І яким би гарним не був бізнес-план, до часу отримання конкретних результатів він — марево.
6. Відсоткові ставки за кредити надто високі. Як могла статися така ситуація, коли ставка за кредитні ресурси, які мають надходити в аграрне виробництво, вища за середню норму прибутковості галузі в цілому. А саме така ситуація протягом всього періоду реформування мала місце в АПК

України. Так, при мінусовій рентабельності по сільгосп підприємствам середньорічна ставка по кредитним ресурсам для цієї галузі в період з 1994 по 1999 роки коливалася в межах 49-202%. Така кредитна політика вимагає від підприємства наявності такого інвестиційного проекту, рівень прибутковості якого покривав би відсоткову ставку банку та залишав якусь частку прибутку підприємству. А в умовах перехідної економіки, нестабільної політичної ситуації, прихованої інфляції, високого рівня корумпованості та злочинності потенційно високоприбуткових інвестиційних проектів можна запропонувати небагато.

7. Ціни на сільськогосподарську продукцію не покривають витрат виробників сільгосппродукції.

Всі перелічені вище проблеми сильно ускладнюють отримання сільським підприємством кредиту в банку. У 2000 році для аграрного сектора запроваджено механізм здешевлення кредитів через часткову компенсацію комерційної ставки за кредит, що дозволило в тому ж році залучити 818 млн. грн., а в 2001 — 2,8 млрд. кредитних коштів. Але не зважаючи на те, що 92-93% кредитів були повернені, банки продовжують вважати кредитування сільгоспвиробника високо ризикованим і справляють 25-30% річних за кредитні ресурси. На кінець 2002 року для потреб сільського господарства було видано 1,6 млрд.грн. Крім того Мінагрополітики ініціювало розробку законопроекту, який передбачає виділення з державного бюджету додатково 125 млн.грн. для часткової компенсації по кредитах, виданих під закупівлю техніки.

З точки зору відносин сільгоспвиробника та комерційного банку, застава землі має таку ж економічну сутність, як і застава будь-якого іншого активу. Тобто кредитора цікавить земля не як природний ресурс, а як гарантія повернення позики та відсотків за користування нею. Звідки випливає, що земля, як об'єкт застави повинна мати ціну, яка дасть змогу її реалізувати. У разі запровадження ринку землеобороту банки б змогли брати землю під заставу, і в разі виникнення дефолту реалізувати її [3]. Без

реальної, а не паперової власності на землю сільське господарство не може одержати й ефективно використати життєво необхідні для нього кредити.

ЛІТЕРАТУРА

1 Проект Закону “Про стабільний розвиток сільського господарства в Україні”, вноситься народним депутатом І.Томичем.

2 Антонов А.Г., Пессель М.А. Денежное обращение, кредит, банки – М.:Финстатинформ, 1993.

3 Долгий Л. Роль і місце іпотечного кредитування в умовах відновлення агропромислового виробництва та реальне значення ціни землі як об'єкта застави // Вісник НБУ.-січень.-2003р.

4 Михасюк І., Мельник. А., Крупка М., Залога З.. Державне регулювання економіки /За ред. д.е.н..І.Р.Михасюка. -Львівський національний університет ім..І.Франка. Підручник. -К.: Атака, Ельга- Н, 2000 -592с.

5 Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А.С.Філіпченко, В.С. Будкін, А.С.Гальчинський та ін – К.: Либідь, 2002. – 470с.

6 О.Заруба. Вдосконалення кредитної політики комерційних банків// Банківська справа,-1996 р.

7 П.Т.Саблук Реформування та розвиток агропромислового комплексу. Посібник,-К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1999 р.